

УДК 343.983

Т. М. Бульба

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНИХ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Надано коротку характеристику основним напрямам профілактики злочинів, пов'язаних з використанням саморобних вибухових пристроїв.

Ключові слова: профілактика злочинів, вибуховий пристрій, вибухові речовини, саморобні вибухові пристрої.

Постановка проблеми. Профілактика злочинів є одним із основних завдань суспільства і всіх органів державної влади, яке вирішується різними політичними, економічними, правовими та іншими методами, спеціально спрямованими на усунення причин злочинів та умов, що сприяють їх вчиненню. Криміналістична профілактика є складовою частиною правової профілактики, що здійснюється органами слідства та дізнання, прокурорського нагляду і судової системи, специфічними методами і засобами, притаманними тільки цим органам. Криміналістична профілактика злочинів являє собою систему розроблених у криміналістиці методів і засобів, призначених для виявлення причин злочинів та умов їх вчинення, об'єктів профілактичного впливу, а також профілактичних заходів, що ускладнюють вчинення нових злочинів і припиняють злочинну діяльність осіб або злочинних організацій. Цю профілактику здійснюють слідчі, дізнавачі, працівники оперативно-розшукових органів і служб безпеки, а також експерти-криміналісти. У профілактичній діяльності найбільш поширені й ефективні заходи, що здійснюються, як правило, працівниками міліції, безпосередньо спрямовані на попередження приготування до вчинення злочинів. Для виконання профілактичних завдань необхідно як мінімум дотримання деяких умов профілактичних заходів, які повинні бути дієвими, ефективними і своєчасними.

Розглядаючи профілактику злочинів, пов'язаних з використанням вибухових речовин (ВР) і вибухових пристроїв (ВП), варто зауважити, що особливо складним завданням є встановлення особи злочинця, оскільки в усіх ситуаціях у ході слідства повинні встановлюватись особи, причетні до вчиненого злочину, визначатись роль кожного

співучасника у злочині, цілі, які вони ставили, і мотиви, якими керувалися під час підготовки, вчинення і приховування злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленням зазначених проблем свого часу й у різних країнах займалися такі фахівці, як В. Г. Андросюк, П. Д. Біленчук, І. Л. Близнюк, В. А. Жбанков, Г. Г. Зуйков, І. Д. Моторний, В. А. Ручкін, В. В. Мартинов, М. В. Назаркіна, А. Ю. Семенов, Ю. М. Дільдін та інші науковці. Однак основні напрями профілактики злочинів, пов'язаних з використанням саморобних вибухових пристроїв (СВП), досі залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – дослідження та вдосконалення основних напрямів і методів профілактики злочинів, пов'язаних з використанням саморобних вибухових пристроїв.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі діяльність зі встановлення особи невідомого злочинця поділяється на етап виявлення (він завершується одержанням інформації про можливість вчинення злочину, що розслідується, конкретною особою), та етап викриття (отримання достовірних доказів про те, що саме ця особа вчинила злочин) [4].

Джерелами інформації про особу, яка вчинила злочин, є:

- показання і повідомлення постраждалих, свідків, співучасників та інших осіб;
- матеріально зафіксовані сліди (відбитки, інші речові носії інформації, що відображують ознаки особи, яка розшукується);
- обстановка місця події і прилегла до нього територія;
- інші об'єкти, що мають відношення до процесу взаємодії відображення, під час підготовки, вчинення, приховування злочину (знаряддя злому приміщень, транспортних засобів і т. ін.);

© Т. М. Бульба

– уявна модель злочинця, вивчення якої дозволяє скласти інші невідображені ознаки особи, його відносини і зв'язки.

Збиранню даних про особу зниклого злочинця і його місце знаходження сприяють такі заходи [1]:

1) дослідження місця події і прилеглих до нього територій, вивчення виявлених там об'єктів;

2) залучення кінологів у разі застосування службово-розшукових собак (можливо, для переслідування злочинця за слідами відходу з місця події);

3) заходи, спрямовані на пошук, переслідування та захоплення злочинця;

4) опитування місцевого населення (при повному або вибіркового відпрацюванні житлового сектора), інших осіб, які знаходились у період часу, що цікавить слідство (відпочиваючих, пасажирів, водіїв транспортних засобів, продавців, покупців та інших осіб залежно від обставин і місця події);

5) мобілізація можливостей агентурного апарату і довірених осіб;

6) дослідження певних територій виробничих об'єктів (будівельних майданчиків, доріг, лісових угідь і т. ін.);

7) вивчення справ про розкриті і нерозкриті злочини, вчинені в окремих регіонах за певний період часу, відмовних і перевірених матеріалів правоохоронних органів;

8) інформування з метою організації взаємодії оперативного і слідчого складу правоохоронних органів суміжних та інших регіонів.

Головне завдання – якомога швидше виявити те джерело інформації, яке містить важливі для розшуку і затримання злочинця відомості.

Виявлення злочинця може бути здійснене таким чином:

– використанням даних, отриманих у процесі дослідження матеріально фіксованих слідів підозрюваного, належних йому документів, предметів, які втрачені, забуті, кинуті або передані на зберігання іншим особам;

– за допомогою інших матеріальних об'єктів, з якими взаємодіяв підозрюваний під час і після злочину;

– шляхом перевірки даних, які були отримані з оперативних та інших джерел;

– за результатами криміналістичного аналізу місця, часу, мотивів, мети, способу вчинення злочину та інших обставин діяння.

У результаті проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів далеко не завжди вдається вийти на ймовірного злочинця. У цій ситуації робота з пошуку джерел інформації про особу має бути продовжена на наступному етапі розслідування.

Разом з тим не можна забувати, що в умовах дефіциту інформації про ймовірного злочинця особливої значущості набуває чітка реалізація модельного підходу до виявлення особи, яка встановлюється, на базі детального криміналістичного аналізу першочергово отриманої інформації.

У результаті перевірки побудованої моделі про злочинця слідчі й оперативні працівники органів дізнання розпізнають осіб, схожих за своїми ознаками з ознаками моделі, а серед них і тих, хто причетний до злочину [3].

У тому випадку, коли причетність якої-небудь особи (осіб) до злочину, що розслідується, виявлена, слідство приступає до його розкриття; вирішальну роль у такому процесі відіграє ідентифікація [2].

Особливістю розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням ВР та ВП, є те, що пошуково-пізнавальна діяльність слідчих та оперативних працівників здійснюється паралельно у двох основних напрямках:

1) виявлення й ідентифікація виконавців вибуху, організаторів та їх співучасників;

2) виявлення місця виготовлення ВР і ВП, а також осіб, пов'язаних з виготовленням і зберіганням цих об'єктів.

Успішному виконанню першого завдання сприяє глибоке і всебічне вивчення особи, стилю життя, її зв'язків, фізично або матеріально постраждалих від вибуху, а також їх оточення (рідні, друзі тощо).

Водночас треба виявити всіх осіб, які займаються виготовленням СВП, піротехнічних сумішей, перевірити на причетність до злочину так званих “чорних слідопитів”, які відшукують ВР і ВП у місцях, де раніше проходили бойові дії, а також встановити громадян, які потрапили до лікувальних закладів з термічними опіками.

Оперативних працівників необхідно направити на організацію перевірок персоналу підприємств і організацій, в яких могли бути виготовлені або викрадені ВР та ВП відповідних марок і типів, а також деталі, аналогічні тим, що використовуються у процесі виготовлення знаряддя злочину.

На нашу думку, насамперед установлюються і перевіряються на предмет причетності до злочину особи, найбільш типові характеристики яких наведені далі.

Категорія “підліток”. Особливості поведінки неповнолітніх визначаються суперечливістю їх вікового стану: з одного боку, це вже не діти, а з іншого, – ще не дорослі. Для підлітків особливу гостроту становить проблема самоствердження. Їх підвищений енергетичний потенціал нерідко суперечить обмеженим можливостям його реалізації з огляду на недостатню освітню, професійну і соціальну підготовку, а отже, низький і невизначений соціальний статус [5]. Як правило, підлітки виготовляють найпростіші СВП з використанням пороху, сірникової запальної маси і доступних піротехнічних сумішей або сполук. У цьому віці виявляється живий юнацький інтерес до конструювання й експериментування, у тому числі з ВР на основі найпростіших хіміко-фізичних сполук. Об’єктами таких експериментів стають перехожі, кіоски, магазини, танцювальні майданчики і різні місця масового скупчення людей. Про участь підлітків у вчиненні вибуху можуть свідчити: відсутність цілеспрямованої, продуманої підготовки до злочину; відсутність професійних і злочинних навичок і невжиття заходів для приховання злочину.

Категорія “рецидивіст”. Ця група осіб потребує особливої уваги [6] (вік від 20 до 50 років, стать – чоловіча). Злочинці, як правило, ніде не працюють, вживають заходів щодо приховування своєї діяльності. Раніше вчинені злочини зазвичай є насильницькі, а також пов’язані із застосуванням різного роду зброї. Часто застосовуються штатні боєприпаси, можливе використання найпростіших СВП. У ході розслідування слідчий повинен урахувати наявність злочинних навичок у цих осіб: особи всіляко прагнуть уникнути викриття, направити слідство у неправильному напрямі.

Категорія “військовослужбовець”. До цієї групи відносять осіб, які проходять військову службу або служили раніше в інженерно-саперних військах, у “гарячих точках”, наприклад в Афганістані, а також у спеціальних підрозділах СБУ, МВС, МНС, ЗС України тощо. Ця група осіб зазвичай має минуле, пов’язане з вивченням саперної справи, їх вік – від 20 до 60 років. Діапазон освіти дуже широкий – від неповної середньої (солдати та

сержанти термінової служби) до вищої (спеціалісти, інструктори “спеціалізованих підрозділів”). Найчастіше досліджуваний тип має постійну роботу, нерідко не пов’язану з його навичками; його минуле широкому колу знайомих зазвичай не відоме. Особа зазначеного типу, як правило, раніше до сфери уваги правоохоронних органів не потрапляла. Причетність до того або іншого вибуху “спеціаліста” встановлюється за низкою об’єктивних ознак, що містять у собі набір прийомів і навичок мінування, відомих тільки спеціалістам якої-небудь із галузей мінно-підривної справи.

Категорія “інженер”. Вік цієї групи становить 22–60 років, освіта вища, спеціальна, пов’язана з технологією вибуху в промисловості. До цієї категорії осіб належать інженери, майстри-підричники, керівники підривних робіт та інші спеціалісти, які здійснюють вибухи у процесі видобутку корисних копалин, розроблення ґрунтів, у металургії і будівництві. До цієї ж групи входять спеціалісти у галузі електроніки, здатні конструювати підривачі найрізноманітнішого ступеня складності, а також пристосовувати для цього сучасну побутову техніку. Досить часто такі “інженери” виготовляють СВП на замовлення і практично ніколи не встановлюють їх на місці запланованого вибуху.

Також ретельно слід перевіряти і тих осіб, про яких є інформація, що вони мали бажання придбати СВП.

За наявності зареєстрованих і нерозкритих групових, серійних убивств та інших злочинів, вчинених із застосуванням СВП на території, на якій вчинено злочин зазначеної категорії, вивчаються архівні кримінальні справи, справи оперативного обліку для встановлення осіб, які раніше вчинили або намагалися вчинити аналогічні злочини, з метою виявлення можливої причетності до справи, що розслідується.

Якщо збереглося маркування боєприпасів, використовуваних під час виготовлення СВП, то необхідно встановити завод-виробник, спробувати простежити весь ланцюг їх придбання. Треба перевірити, чи не було зафіксовано на промислових об’єктах випадків крадіжок ВР, чи порушувалися за цими фактами кримінальні справи, хто притягувався до кримінальної відповідальності та інші обставини. Особливу увагу слід приділяти порядку видачі ВР на тактико-навчальних заходах, а також списуванню боєприпасів,

у яких закінчився термін зберігання або з інших причин.

Велике значення для справ наведеної категорії мають документи, що фіксують поставки, перевезення, зберігання, використання і знешкодження боєприпасів, відображують участь певного кола осіб, пов'язаних з використанням ВП, а також наявність у певних осіб професійних знань з підривної справи.

Підлягають також пошуку особи, які користувались у бібліотеках літературою і посібниками з виготовлення ВП і проведення вибухів. Шляхом виїмки у бібліотеках можуть бути отримані книжкові і читальні формуляри, дані яких дають відповідь на запитання, хто цікавився підручниками з підривної справи. У позитивних випадках треба вилучити вказані у формулярі підручники, на аркушах яких можуть бути виявлені зроблені рукою осіб, що перевіряються, помітки, записи або малюнки. За сучасних умов необхідно звертати увагу на користувачів всесвітньою мережею Інтернет, оскільки саме там можна знайти достатньо інформації стосовно виготовлення і встановлення вибухових пристроїв, що, своєю чергою, ускладнює пошук підозрюваних осіб.

Велику допомогу у розслідуванні вказаних злочинів можуть надати різноманітні оперативно-довідкові, розшукові і криміналістичні обліки органів внутрішніх справ.

За наведеною категорією справ найчастіше доводиться звертатися до оперативно-пошукових обліків: транспортних засобів; слідів рук, взуття, зброї, вилучених з місць нерозкритих злочинів; осіб, судимих за різні тяжкі злочини, у тому числі за ті, що пов'язані із застосуванням ВП; осіб, які становлять оперативний інтерес (за автоматизованими інформаційно-пошуковими системами "Вибухівка", "Дакта 2000" тощо).

Висновки

Для того щоб не допустити вчинення злочинів із використанням СВП, треба своєчасно виявляти осіб, які намагаються їх вчинити, після чого вживати заходів щодо припинення з їхнього боку дій, спрямованих на доведення злочинного замислу до кінця, у тому числі затримання злочинців з метою забезпечення притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Необхідно звертати увагу на мотивацію і засоби вчинення злочину, що обумовлюються комплексом чинників, які впливають на структуру особистості злочинця. На нашу думку, серед найбільш типових категорій є ті, що умовно можуть бути позначені як "підліток", "рецидивіст", "інженер" та "військовослужбовець". Наведені вище дані про особу злочинця мають відносне значення, а поданий аналіз відбиває характер реалізації криміналістичної вибухотехніки у правовому полі, а також у процесі вивчення механізмів, мотивів та особливостей вчинення злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і саморобних вибухових пристроїв.

Список використаних джерел

1. Близнюк, І. Л. Взаємодія оперативних працівників і слідчих при розкритті тяжких злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин та пристроїв [Текст] / І. Л. Близнюк // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. – № 4. – 41 с.
2. Жбанков, В. А. Криминалистические средства и методы установления лиц, совершивших преступление [Текст] / В. А. Жбанков. – М., 1983. – 28 с.
3. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / [за ред. П. В. Коляди]. – К., 2001. – 239 с.
4. Зуйков, Г. Г. Поиск преступников по признакам способов совершения преступления [Текст] : учеб. пособие / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 191 с.
5. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності) [Текст] : наук.-практ. посіб. / [за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка]. – К. : НАВСУ, 2002. – 436 с.
6. Юридична психологія [Текст] : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв. – К. : Ін Юре, 1999. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2013 р.

Рецензент – кандидат військових наук, доцент Р. С. Іваницький, Інститут управління державної охорони України Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, Київ, Україна